

Asia: VN/16552/2022

Arviomuistio lautamiesten valintatavasta

Lausunnonantajan lausunto

1. Pitäisikö lautamiesten valintatapaa muuttaa nykyisestä? Miksi?

Itä-Uudenmaan käräjäoikeus pitää hyvänä, että lautamiesten valintatapaa arvioidaan. Muistiossa todetulla tavalla nykyinen valintatapa ei toteuta tuomioistuinten puolueettomuutta ja riippumattomuutta riittäväällä tavalla. Tähän on kiinnitetty huomiota aikaisemminkin, viimeksi oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistiossa (2022:39), jossa asiaa on arvioitu nimenomaan tuomioistuimen riippumattomuusnäkökohdista.

Nyt puheena oleva muistio keskittyy yksinomaan valintamenettelyn arviointiin ja erilaisten kansainvälisten vaihtoehtojen esittelyyn. Siinä ei oteta kantaa siihen, tulisiko lautamiesjärjestelmästä luopua kokonaan tai tulisiko se säilyttää nykyisellään tai kenties jossakin toisessa muodossa. Jäljempänä todetulla tavalla, lautamiesjärjestelmää olisi kuitenkin perusteltua arvioida myös kokonaisuutena.

Muistiossa on esitetty erilaisia vaihtoehtoja lautamiesten valintatavaksi. Erikseen on käsitelty ehdokasasettelua, henkilövalintaa ja nimittämistä. Vaihtoehtoista useampi voisi olla sovellettavissa. Edellä tuomioistuinten riippumattomuudesta ja puolueettomuudesta todettu huomioon ottaen ensisijaiseksi vaihtoehtoisista menettelytavoista tulee valita se, joka toteuttaa näitä periaatteita parhaiten. Huomioon on lisäksi otettava se, että järjestely sopii Suomen oikeusjärjestelmään ja sille on olemassa tai luotavissa tarkoituksenmukaiset rakenteet. Menettelyn tulisi lisäksi olla toimiva, hallinnollisesti mahdollisimman yksinkertainen ja kustannustehokas. Nykyisen järjestelmän haasteet huomioon ottaen, mikä tahansa malli todennäköisesti lisää lautamiesten valinnasta aiheutuvaa työmäärää ja kustannuksia.

2. Jos lautamiesten valintatapaa muutetaan, kenen pitäisi nimetä lautamiesehdokkaat? Miksi?

Ehdokasasettelun osalta perustelluimmalta vaihtoehdolta vaikuttaisi malli, jossa Tuomioistuinvirasto julistaisi tehtävät haettaviksi. Tällöin olisi kuitenkin harkittava, kuinka avoin hakumenettely voisi olla ja mitä kelpoisuusvaatimuksia ja muita kriteereitä ehdokkaille tulisi asettaa. Tehtävän osoittamista Tuomioistuinvirastolle tukisi myös se, että sille jo kuuluu tuomarinvirantäyttöä koskevia tehtäviä.

3. Pitäisikö lautamiesten mahdollinen rikostausta selvittää ennen kuin heidät voitaisiin nimittää tehtäväänsä? Jos, niin kenen pitäisi tällainen selvitys tehdä?

Velvollisuutta lautamiesten taustan selvittämiseen tulisi selkeyttää. perusteltua olisi, että ehdokkaiden rikostaustat voitaisiin selvittää jo ennen varsinaista ehdokasasettelua. Valintalistalle ei tulisi ottaa sellaisia ehdokkaita, joilla on rikostaustaa. Voimassa oleva tietosuojalainsäädäntö asettaa rajoituksia sille, miten esimerkiksi tuomioistuimet voivat luovuttaa puolueille tietoja ehdokkaidensa vireillä olevista tai ratkaistuista rikosasioista. Tällainen etukäteinen selvitysmahdollisuus olisi kuitenkin yhteiskunnallisesti hyvinkin perusteltua ja yleisen edun mukaista.

Myös turvallisuusselvityslainsäädäntöä tulisi selkeyttää, jotta turvallisuusselvitysten tekeminen valituista lautamiehistä olisi yksiselitteistä. Voimassa olevan turvallisuusselvityslain 15 §:n mukaan henkilöturvallisuusselvitystä voi hakea: ”selvityksen kohteen työnantaja tai se, jonka antamaa toimeksiantoa tai siihen kuuluvaa tehtävää selvityksen kohteen on tarkoitus hoitaa tai jota hän hoitaa.” Ei ole täysin selvää, onko käräjäoikeus säännöksen perusteella oikeutettu hakemaan lautamiehistä turvallisuusselvitystä. Itä-Uudenmaan käräjäoikeus on päättänyt hakea suppean selvityksen seuraavalle kaudelle valittavista lautamiehistä. Rikosrekisteriotteet haemme jo nykyisellään kaikista valituista lautamiehistä.

Tuomioistuinvirasto voisi huolehtia näistä toimenpiteistä keskitetysti osana valintamenettelyä. Luonnollisesti kaikki edellä kuvattu vaatisi riittävät resurssit Tuomioistuinvirastolle.

4. Jos lautamiesehdokkaista olisi enemmän kuin lautamiespaikkoja, kenen pitäisi valita lautamiehet asetettujen ehdokkaiden joukosta? Miten valinnan pitäisi tapahtua?

Tuomioistuinvirasto voisi huolehtia myös henkilövalintaan liittyvistä tehtävistä, kuten lautamiesten taustan tarkistamisesta, kelpoisuusehtojen sekä käräjäoikeuskohtaisesti vaadittavan lautamiesten lukumäärän sekä sukupuoli- ja kielijakauman täyttymisestä. Henkilövalinnan osalta perustelluimmalta vaikuttaa muistiossa ehdotettu malli, jossa lautamiehet arvottaisiin listalta, jonne ehdokkaat ovat päätyneet edellä kuvatun ehdokasasettelun perusteella. Listan kokoaminen sopisi luontevasti Tuomioistuinviraston tehtäväksi.

Pidämme perusteltuna, että sekä paikkojen auki julistamiseen että valintalistan kokoamiseen liittyvät tehtävät olisi keskitetty Tuomioistuinvirastoon sen sijaan, että niitä hoidettaisiin jokaisessa käräjäoikeudessa erikseen. Tehtävien keskittäminen valtakunnallisesti olisi todennäköisesti hallinnollisesti kevyin vaihtoehto. Vaihtoehtoisena organaana näiden tehtävien hoitamiseen on muistiossa nostettu tuomarinvalintalautakunta. Tällaisten tehtävien osoittaminen laajan

kokoonpanon tehtäväksi olisi varsin raskas menettely. Lautakunnan nykyinen mandaatti koskee vain vakinaisia tuomarin virkoja, mikä ei myöskään puolla määräaikaisiin lautamiestehtäviin liittyvien asioiden osoittamista lautakunnalle.

5. Jos lautamiesten valintapaa muutetaan, kenen pitäisi nimittää lautamiehet? Miksi?

Nimittämisen osalta on vaikeammin arvioitavissa, mikä olisi tarkoituksenmukaisin ja tehokkain malli. Statukseltaan lautamies on tuomari. Hänet nimitetään tehtävään määräajaksi. Heidät voidaan rinnastaa tuomioistuinten asiantuntijajäseniin, jotka nimittää valtioneuvosto. Vaikka valtioneuvostomenettely on vakiintunut tapa erilaisissa nimityksissä ja myös tuomarit nimittää Tasavallan presidentti valtioneuvoston esityksestä, malli ei ole omiaan lisäämään tuomioistuinten riippumattomuutta. Näin erityisesti, jos lautamiesten valintaan ei osallistuisi riippumaton valintalautakunta. Lautamiesten nimitysvallan osoittaminen valtioneuvostolle olisi myös hyvin raskas menettely.

Riippumattomuutta parhaiten tukevana nimitysmallina olisi se, että lautamiehet nimittäisi tuomioistuimien. Voimassa olevan lainsäädännön perusteella pitkäksi määräajaksi nimitettävien lautamiesten nimitysvalta kuuluisi korkeimmalle oikeudelle. Ylimmän oikeusasteen kuormittaminen tällaisella hallinnollisella tehtävällä ei välttämättä ole tarkoituksenmukaista. Toisaalta, jos nimitys tehtäisiin Tuomioistuinviraston laatiman listan perusteella arpomalla ja vain nelivuositain, ei siitä aiheutuva työmäärä välttämättä muodostu kohtuuttomaksi. Mahdollisena on pidettävä myös sitä, että nimitysvalta osoitettaisiin käräjäoikeuksille itselleen. Osa käräjäoikeuksista on kuitenkin varsin pieniä, mikä ei puolla hallinnollisen työn lisäämistä käräjäoikeuksissa. Hallinnollisen työn jakautumisen kannalta tarkoituksenmukaisin vaihtoehto voisi olla muistiossa esitelty kansainvälisesti käytössä oleva malli, jossa hovioikeus tekee nimityksen. Toisaalta emme pidä täysin poissuljettuna sitä, että myös nimitystoimivalta osoitettaisiin Tuomioistuinvirastolle. Onhan sen yhteydessä toimivalla tuomarinkoulutuslautakunnalla jo nykyisellään käräjänotaareiden nimittämiseen liittyviä tehtäviä. Emme siis välttämättä sulkisi tätä vaihtoehtoa pois riippumattomuussyistä. Toisaalta tämäkin menettely olisi hallinnollisesti varsin raskas, koska ylin päätösvalta Tuomioistuinvirastossa kuuluu johtokunnalle.

6. Muita kommentteja arviomuistiosta?

Käräjäoikeus kannattaa muistiossa esitettyä näkökohtaa siitä, että lautamiehille voisi olla perusteltua asettaa koulutautumisvelvollisuus ja heille tulisi olla tarjolla koulutusta nykyistä enemmän. Koulutuksen järjestämisen tulisi olla ensisijaisesti Tuomioistuinviraston vastuulla, koska tällöin koulutusta voitaisiin toteuttaa valtakunnallisesti. Käräjäoikeudet huolehtisivat luonnollisesti lautamiesten perehdyttämisestä omaan toimintaansa.

Niin ikään lautamiesten lukumäärää olisi syytä arvioida. Nykyisellään yksittäiselle lautamiehelle kertyy varsin vähän istuntoja vuosittain, mikä ei edistä heidän ammattitaitonsa ylläpitoa.

Käräjäoikeus kannattaa myös muistion havaintoa siitä, että kelpoisuusvaatimuksia voisi olla perusteltua tarkistaa lain tasolla siten, että niistä kävisi selkeästi ilmi, ettei henkilö, joka on toistuvasti syyllistynyt rikoksiin, sovellu lautamieheksi.

Käräjäoikeus pitää tärkeänä, että lautamiesjärjestelmää selvitettäisiin myös kokonaisuutena. Kokonaisarviointissa huomioon voitaisiin valintamenettelyn asianmukaisuuden lisäksi ottaa huomioon muut järjestelmän tarkoituksenmukaisuuteen liittyvät näkökohdat, kuten sen ylläpitämisestä aiheutuva hallinnollinen työ ja kustannukset. Samalla voitaisiin arvioida, missä asioissa ja missä laajuudessa lautamieskokoontamien olisi perusteltua käyttää. Nykyisellään lautamiehet osallistuvat kokoonpanoon kaikkein vaativimmissa ja vakavimmissa rikosasioissa, joissa asian laadun puolesta tosiasiallisesti tarvittaisiin useamman ammattituomarin kokoonpano. Lisäksi lautamiehet istuvat massarikoksia tuomioistuinharjoittelua suorittavien käräjänotaareiden kanssa. Tämä ei ole järjestelmän alkuperäinen tarkoitus vaan sen käyttö on tällaiseksi useiden supistamistoimenpiteiden johdosta muodostunut. Perusteltua olisi siten selvittää, miten järjestelmä parhaiten tukisi oikeudenkäyttöä, jos sen säilyttämistä edelleen pidetään perusteltuna. Kuten muistiossakin esitetty kansainvälinen vertailu osoittaa, lautamiesten käyttö ja heidän valintansa on järjestettävissä monin eri tavoin.

Itä-Uudenmaan käräjäoikeus

Timo Heikkinen

Jennimari Huovinen

laamanni

hallintojohtaja

Heikkinen Timo
Itä-Uudenmaan käräjäoikeus